

RECENZII

C. Rădulescu-Motru, *Din Psihologia Revoluționarului* (Studii Filozofice, Vol. II, Fascicola 1) București, 1907. Prețul 60 bani.

D. Rădulescu-Motru este unul din puținii oameni din țara aceasta, cărora ocupațiile profesionale și altele le mai lasă răgaz și pentru cercelarea dezinteresată,—cu alte cuvinte, care continuă, și după ce „au ajuns“, să cetească și să gândească. D-sa publică, din cind în cind, rezultatul lecturilor și gândirilor sale, sub forma unor „studii“, iar în timpul din urmă a scos chiar un fel de publicație cronică, un fel de revistă, mai degrabă un fel de arhivă.

În volumul II, fascicola 1. d. Rădulescu-Motru atinge o chestie foarte importantă: „*Din Psihologia Revoluționarului...*“

D-sa începe cu afirmarea *faptului* că „mai întoldeauna“ între ideile propagate de revoluționari și puterea lor este o contradicție: revoluționarul propagă un lucru și făptuește contrarul.—Istoria—populară—a preotului care spunea: „Faceți ce vă spun eu, și nu ceea ce fac eu“.—Ca exemplu dă pe J. J. Rousseau, sprijinindu-se pe recenta operă a lui Jules Lemaitre. „Cazul lui Jean Jacques Rousseau este tipic“ pentru psihologia revoluționarului, zice d. Rădulescu-Motru...

Acesta este punctul de plecare al autorului. *Faptul* acesta va căuta

să-l „explice“ autorul,—și explicația acestui fapt va forma conținutul articolului: „*Din Psihologia Revoluționarului...*“

Fără a ataca „cazul tipic“ al d-lui Rădulescu-Motru, fără a utiliza literatura stărnită în jurul și în urma cărții lui Jules Lemaitre, admitând că relativ la J. J. Rousseau *faptul* este exact, și neținând samă nici chiar de opinia lui Edouard Rod (care nouă ni se pare cea adevărată,—vom vorbi mai jos), ne inseriem bolărit în contraopinie d-lui Rădulescu-Motru.

Că stot revoluționari—ca preotul de care vorbește anecdota populară—care nu-și conformează faptele cu ideile lor, asta e sigur! Contrarul ar fi curios, ar fi imposibil. Dar că „*mai întoldeauna*“ se întâmplă aceasta, că adică „*mai toți*“ revoluționarii se poartă astfel, aceasta ni se pare absolut fals.

Țara clasică a revoluționarului, cel puțin în vremurile noastre (care au avantajul că le putem cunoaște perfect) este Rusia, și înțeleg aici prin „*revoluționari*“, pe toți aceia care, într'un senz sau altul, se ridică împotriva lucrurilor stabilite, înțeleg și pe revoluționarii politici, dela cadeți până la anarhiști, și pe sectanții religioși... Ei bine, este știut din toate izvoarele (cetitorul de romane chiar, cunoaște lucrul din romanul lui Tolstoi, *Înviere*), că „*mai întoldeauna*“

revoluționarul își conformează viața cu ideile sale. E vorba de a renunța la avere, rang și clasă și „a se scobori în popor?” Revoluționarul o face! Se face țaran și duce viața de țaran! (Sofia Perovskaia și legiune) E vorba de a pune averea sa la dispoziția comunității politice din care face parte? Revoluționarul o face! (Kropotkin și legiune).—E vorba de „sacrificarea pentru idee?” Revoluționarul o face! Se duce la moarte! (Legiuni!)—Ii trece prin cap că i se impune castitate? Și-o impune (celiți istoria veacului XIX revoluționar din Rusia).—A, dar ei merg și mai departe chiar decît ridicolul: Ii trece revoluționarului prin cap că e păcat să utilizeze pe celelalte animale spre folosul său? El nu mai poartă nici ciubote, pentrucă-s făcute din pielea unui animal! Și nu mai insist, căci se cunosc lucruri extraordinare de ce înșamnă „idea forță...” Și mise pare, cînd mi-amintesc toate aceste lucruri, că e o nedreptate, nu-i vorbă naivă, afirmarea d-lui Motru că revoluționarii nu se disting prin vre-o calitate morală și că nu devin apostoli decît dacă apostolatul le e profitabil! Cetește, domnule Motru, istoria nihilismului ruse-c! Puu rămășug că vei retracta totul!

Au putea spune mai degrabă că revoluționarii *prea* caută ultimele concluzii ale ideilor lor, pe care, și pe acele, voesc să le traducă în fapte, căzînd chiar în ridicol, în orice caz cheltuind eforturi, zădarnice chiar pentru cauza lor!

Dar ei merg și mai departe. În însuși simul societății „actuale”, caută să afie o conduită ca în societatea „viitoare” visată... A trăi în comunism și a renunța la individualitatea lor, odată cu averea lor, mă 'ndoesc dacă este bine și dacă este util... Dar... asta e altă chestie. E vorba că-și potrivește faptele până dincolo de ideile lor!

Așa dar, fără a discuta mai mult

și a aduce și alle dovezi, *faptul* dela care pleacă d. Rădulescu-Motru, nu e exact. Problema, ce-și impune s'o rezolve, *nu există*. D-sa își inventează o problemă și apoi își dă o muncă infinită s'o rezolve...

D-sa se întrebă: „Cum se explică acest paradox?” Dar nu e nici un paradox, domnule Rădulescu-Motru. Iar, relativ la acei „revoluționari” care, ca Rousseau, vorbesc una și fac alta, explicația e ușoară și faptul nu e așa de paradoxal: e etern și e foarte omenesc,—și foarte banal; ni se întimplă, faptul acesta, tuturor, mai mult sau mai puțin, în fiecare zi, dacă nu în fiecare ceas... Dar să nu anticipăm.

Dar... ah, este un dar! Dar d. Rădulescu-Motru bagă de samă, șase pagini mai departe de la categoria sa afirmație, că generalizarea sa este nedreaptă. D-sa zice: „Între dinșii (revoluționari) se regăsește acelaș procent de caractere bune, adică morale, și caractere rele, adică imorale, cași în restul omenirii”... Fără multă exegeză, aceasta înșamnă că acel „mai întotdeauna” dela început este exagerat. Căci cei „morali” n'ar fi *morali*, dacă ar spune una și ar face alta! Ori se poate caracteriza de *morală*, această neconformitate? Se poate caracteriza de *moral* un om care propagă lucruri în care nu crede,—propagîndu-le numai că să *parvie*? (Căci, vom vedea, aceasta este teoria d-lui Rădulescu-Motru).—Are aerul unei contradicții...

Peste alte zece pagini, d. Rădulescu-Motru vorbește despre „revoluționarii *idealști*”, care fac bine omenirii (Socrate, Plato, Luther, Calvin, *revoluționarii franceji*), care se deosebesc de ceilalți pentru că-s însuflați de un *ideal*! Mai întaiu, ce caută aici „*revoluția franceză*”, pornită din *idealism*, cînd, la pagina 2, d. Motru admite, cu Taine, că revoluționarii dela 1789 au

fost niște monștri.—(arăbind că lucrul se împacă cu „ideile” lor, deoarece nu poate fi legătură între „caracter” și „idei”)?.. Are aerul unei contraziceri, nu-i așa?.. Apoi: dacă revoluțiile care au schimbat fața lumii, au fost făcute de „revoluționari” *idealiști*, atunci mai rămâne adevărat faptul că „mai întotdeauna” revoluționarii sint niște șarlatani?.. De sigur că nu. Și atunci d. Motru nu mai are drept să spună că face psihologia „revoluționarului”, ci a unei anumite categorii de „revoluționari”. Și chiar așa este, căci, pe la sfârșitul articolului zice că a voit să vorbească numai de un soi de revoluționari... Inca odată, dacă este așa, d. Motru a făcut o fanfaronadă, fiind și-a intitulat articolul „Din Psihologia *Revoluționarului*” și o fanfaronadă fiind a început prin a-l caracteriza pe revoluționarul „în genere” ca fiind „mai întotdeauna... etc”. (Comparați: „Această nepotrivire a ajuns astăzi ca o notă caracteristică în psihologia *revoluționarului în genere*” (pag. 5), și: „Această *categorie* de revoluționari am avut-o și noi în vedere în partea dela început a studiului nostru” (pag. 25)... Dar nu o „*categorie*” avea „în vedere” la început, ci cum vedeți pe „revoluționarul *în genere*”!!

Dar care sint, acuma, „revoluțiile” și „revoluționarii”, la care, prea liru, la sfârșitul articolului, se mărginește d. Motru (după ce până acolo și-a clădit teoria despre „revoluționarul *în genere*”)?

După ultima frază din articol („Revoluțiunea, ca să fie privită ca un bine în viața unei societăți, trebuie să fie totdeauna o renoațiune”) s'ar părea că numai revoluțiile și revoluționarii care *reuesc*! Așa dar, revoluțiile rusești, de până acuma, nu sint „bune”; aceea însă, ultima, care va fi tot de natura celorlalte, dar care va

reuși, aceea va fi „bună”?.. Slab criteriu!

Dar mai este o cale de a descoperi ce înțelege d. Motru prin revoluții „rele”. D-sa spune că istoria cunoaște multe de acestea, care se „confundă cu fapte de brigandagiu ordinar și cu seditiuni criminale”. Da, da! Am înțeles: Procesul ce face d. Motru, în acest articol, este procesul „răscoalelor”!. Apoi să faceți doctrinar, după „metodele științei moderne” a trata „psihologia *revoluționarului în genere*”, cind ai în minte pe răzvrățitori (poate pe instigatorii ultimelor răscoale?), și încă la urmă s'o mărturisești?!

Că „explicația” d-lui Motru (vom vorbi imediat de ea) se potrivește sau nu instigatorului de răscoale, de brigandagii și seditiuni criminale, e altă chestie.

Dar ea nu se potrivește „*revoluționarului*”.

În partea de la început a articolului, acolo unde d. Motru vorbește curent de „revoluționarul în genere”; d-sa spune că caracteristica lui e *impulsivitatea*: În „*doliberația*” revoluționarului nu sint elemente inhibitive; el nu ține samă de achizițiile societății; cu alte cuvinte vrea să schimbe totul, distrugind totul, fără a ști ce vrea să pună în loc. Ca exemplu dă pe socialiști, care, cind ii întrebă: ce vor să pună în loc, nu știu ce să răspundă! O, aci iar e o confuziune: între socialiști și anarhiști. Socialiștii luptă, *în realitate*, pentru un program de reforme, pe care le știu foarte bine; au ca ideal (ca ideal) o societate în care mijloacele de muncă să fie proprietate colectivă! E clar... Că nu pot, că *nu vreau* să zugrăvească *amănunțit* „societatea viitoare”? Darar fi o pretenție ridicolă a o zugrăvi *amănunțit*! Ar fi o pretenție de gran-

domani și oameni lipsiți de orice spirit științific a zugrăvi amănunțit o societate la alcătuirea căreia, o spun socialiștii cu drept cuvânt, vor lucra acțiunea factori, dintre care unia cu neputința de prevăzut acuma! Dar, în definitiv, socialiștii luptă pentru un *program practic* amănunțit, bine studiat, într'o mică parte deja eucerit. Fără îndoială, d. Motru nu e familiarizat cu socialismul!

Dar să trecem, e altă ceva mai important. D. Motru opune „revoluționarului” pe „omul de ordine”, în mîntea căruia elementele impulsive sînt contrabalansate de elemente inhibitive. Foarte bine!—Pe acest „om de ordine” d-sa nu-l găsește în forma ideală, căci adesea elementele inhibitive sînt în proporție prea mare.—D. Motru suspină după un „om de ordine” ideal, în care cele două feluri de elemente să fie într'o justă și necesară proporție... Dar iată că peste o sumă de pagini, d. Motru descopere pe acest „om de ordine ideal”!... unde?.. Ah, tocmai între „revoluționari”, între revoluționarii idealiști, adică, după cele ce am văzut, nu între instigatori, ci între ceea ce se cheamă „revoluționari” (și cei de la 1789!).—Așa dar, *acuma* (pe la sfîrșitul articolului) „revoluționarul” devine, *el*, adevăratul „om de ordine”, cu o justă proporție de *impulsie* și *inhibiție*,—pe cînd, la începutul articolului, definiția *genului* „revoluționar” (adică *oricărui* revoluționar), era *impulsia* pură!

Să ne întoarcem la „paradoxul” d-lui Motru: nepotrivirea între ideile și faptele „revoluționarului”.—Am văzut că însuși d. Motru declară, pe la sfîrșit, că la început a vorbit de (cum zicem noi) „instigatori” de răscoale...

Despre *aceștia*, da, probabil, d. Motru are dreptate în parte, în explicația „paradoxului”. Anume: că ei—noi credem că unii diu ei—îmbrățișează *idei*, pentru a parveni.

Lucrul e cunoscut; nu e nevoie de „metodele științei moderne”; în limba curentă se cheamă „a pescui în apă tulbură”, „a exploata durerile mulțimii”, „a demagogiza”, etc. etc.: E nevoie de altă trudă cu „metodele științei moderne”?

Rămîne, totuși, un fapt mai interesant: Popa, care cu durere constată că *faptele* sale nu sînt bune de imitat; Rousseau, care una vorbește și alta face, etc. Așa dar sînt *oameni* care spuu una și fac alta; dintre acești *oameni*, unii sînt... popi, alții sînt revoluționari... alții sînt... preoteasa ori fata preotesei...

Trebuesc „metodele științei moderne” pentru a explica acest fapt? Cred că nu!

Sînt acești oameni șarlatani? Se poate! Ah, ce nu se poate? Se poate ca unii „revoluționari” să utilizeze *ideile* revoluționare pentru a parveni, pentru vanitate, mai știi eu?

Dar, „mai întotdeauna”, vom spune la rîndul nostru, explicația e alta, e cuprinsă în înțelesul adevărat al vechei vorbe: „*Videò meliora proboque, deteriora sequor*”, care explică jumătate din viața unor oameni,—și purtarea popei.

Văd care este binele, îl aprob, dar. fîntă slabă și păcătoasă, fac rău! Am pasiuni. Știu că sînt rele, știu că-mi fac rău mie (mie!), știu ce-ar *trebui* să fac, dar nu fac!

Poate că Rousseau nu era convins de teoriile sale... Se poate.—Dar poate că era convins, dar *nu putea* să le respecte în fapte... E altceva decît ce spune d. Motru, care crede că Rousseau nu era convins de ceea ce spunea, că spunea ceea ce spunea din invidie, ori ca vulpea care spune că strugurii sînt acri...

Și e interesant ce spune Edouard Rod. E însăși istoria unui suflet slab și robit de pasiuni: Rousseau, pe încetul, și-a conformat viața ideilor sale; adică, văzînd ce este bine („me-

liona") și aprobând binele („proboque“), a început să se sforțeze a nu mai urma pe calea răului („deterioru“) și... a reușit, pe cit a putut!

Lucrul e simplu: Imi fac un ideal de viață, pe care ori îl pot urma, ori nu-l pot urma *nicio dată*, ori de care, în faptă, mă apropiu pe ucelul! — Rousseau putea să nu ajungă să poată spune „*meliora sequor*“, și tot n'ar fi un argument pentru „explicarea“ d-lui Motru.

Caută, celitorule, în viața și în sufletul tău, și vezi cîte *ticăloșii* (tu *singur* le numești așa! și roșești de ele!) cîte *ticăloșii* faci! Le vei *apăra*? Nu! Pentru ce? Pentru că idealul tău e altul! Le faci, *ticăloșiile*, pentru că ești slab! Ai sfătui pe altul să le facă? Nu! Tu l'ai sfătui *contrariul*, deși tu le faci... Și ai fi șarlatan?... Să răspundă d. Motru!

Să ai în minte ca model pe „instigatorul“ de răscoale și să vorești să zugrăvești, după acest model, pe „*revoluționarul în genere*“; să alegi un revoluționar, pe Rousseau, la care crezi că ai descoperit o neconformitate între idei și fapte și s'o explici prin șarlatanie, ca la primul „instigator“—juganar lipovan; și admiti apoi că „*mai la toți*“ revoluționarii întilnești această neconformitate și s'o explici, apoi, prin șarlatanism și dorință de parvenire,—sunt acestea procedurile „*metodei științifice*“?

Să te contrazici apoi, declarând că acei care au făcut marile revoluții (Nu aceștia sînt „*revoluționarii prin excelență*“, domnule Motru?) că acei care au făcut „*marile revoluții*“ nu sînt șarlantani, nu sînt impulsivi (ci, ei, „*oameni de ordine ideali*“); să declari apoi, cu naivitate, că formidabilele constatări și explicări despre „*revoluționarul în genere*“ le-ai făcut de amorul „*metodei științifice*“ a „*arhitectonicei unui sistem*“ și că ceea ce ai

spus la începutul „*studiului*“ despre *genul* revoluționar, observi singur că se potrivește la „*o categorie*“ numai („*instigator*“ „*brigandagiu*“, „*sediiții criminale*“...)—sînt acestea procedurile „*metodei științifice*“?

D. Rădulescu-Motru nu este un filozof independent. D-sa este... un anumit „*om de ordine*“; d-sa vorbește despre revoluționari, nu de pe un teren neutru, ci din cimpul celălalt. Și poziția d-sale are toate dezavantajele acestei situații. D-sa nu constată: d-sa *pledează pentru ceva și contra ceva*... D-sa face *advocatură și*, (dacă nu „*explicațiile*“ sale, care pot fi *dibace*“) *contrazicerile* sale nu sînt de natură a ni-l arăta ca pe un strălucit avocat al cauzei sale...

Un profesor al meu, ilustru în felul său, vorbind nu știu de care filozof sceptic, spunea: „*Se'ndoeste până ce nu mai poate*“... D. Rădulescu-Motru nu se'ndoeste de loc. El „*nu poate să se'ndoiască*“... Și sînt așa de complicate chestiile sociale, căci, deja, oamnei sînt alit de complicați!

G. I.

Post-scriptum.—Răsfoind din nou broșura d-lui Motru, am dat peste cîteva însemnări făcute pe margine, care mi-au scăpat din vedere cînd am scris recenzia. Transcriu cîteva.

D. Motru declară: „*din naștere nu este nimeni revoluționar*“. Și aiurea mai clar: „*sufletul individual nu este prin natura sa revoluționar sau de ordine*“, cu alte cuvinte mediul face pe cineva revoluționar. — Eu cred că și sufletul și mediul. *Anume* suflet, în *anume* mediu, devine revoluționar. Și încă ceva: D. Motru nu știe ce importanță are *clasa* din care face parte cineva: Pentru ce proletariatul german, „*mai tot*“ este revoluționar, iar din clasele superioare numai foarte puțin indivizi? E clar că cu un suflet mai puțin revoluționar devii „*revoluți-*

onar" cînd ești proletar, decît cînd ești din clasele de sus; în cazul din urmă trebuie să ai un suflet *foarte* revoluționar... Dar nu tocmai despre aceasta voese să vorbesc.

D. Motru, așa dar, zicea: „din naștere nu este nimeni revoluționar“, și adăoga că problema revoluționarului nu e chestie de „psihologie individuală“ ci de „psihologie socială“.—Dar, d. Motru făcuse deja (!) pe o pagină precedentă psihologia r-revoluționarului: „impulsiv“, spre deosebire de a omului de ordine: „inhibitiv“... Apoi atunci revoluționarul *se naște*, domnule Motru! Că „impulsivul“ în un anumit mediu *nu* va ajunge revoluționar, e altă vorbă! Chiar Beethoven pulea, undeva, să n'ajungă muzicant!... Și d. Motru se contrazice pe aceeași pagină, cînd spune: 1) „sufletul individual nu este prin natura sa revoluționar sau de ordine“ (Încă odată: amintit-vă categoriile: „impulsiv“ și „inhibitiv“!) și 2) „Fiecare individ impulsiv, cu voința de a domina asupra semenilor săi, este sufletește pregătit să devină revoluționar“... Trebuie de optat: Se naște ori nu se naște cineva cu un suflet revoluționar?

Încă ceva. Dacă d. Motru crede în „impulsivitatea“ revoluționarului, atunci cum împacă d-sa această „impulsivitate“ cu *dibăcia* necesară unui om de a exploata anumite idei în folosul său egoist? Căci, cum știți, *din dibăcie* revoluționarul face pe... revoluționarul.—Un „impulsiv“ (care nu poate „cumpani“ motivele) alt de cu dibăcie diplomat?!

Și încă ceva. Deosebirea între „omul de ordine“ și „revoluționar“ e „inhibiția“ și „impulsia“, cum am văzut. Oare Stolipin e un reacționar negru, pentru că e mai „inhibitiv“ decît, să zicem, Rodicev sau altul? Oare un junker german e reacționar pentru că e mai „inhibitiv“ decît un proletar german?—*Interesul de clasă* nu expli-

că el deosebire între junker și proletar?—Oare d. N. Filipescu e mai „inhibitiv“ decît d. C. Dobrogeanu-Gherea?

Și oare „oportunismul“ decare e invinuit un Jaurès (și cu el sute de mii de socialiști) e „impulsivitate“?—Celebra „cale legală“ (așa că Anton Bacalbașa zicea că d. Nădejde nu vrea să se plimbe pe „Calea Victoriei“, ci numai pe... „calea legală“) este „impulsivitate“?

Și cînd d. Motru spune că revoluțiile mari (făcute în contra „oamenilor de ordine“—nu-i așa?) aduc o întărire a ordinii (deci *în contra* „oamenilor de ordine“), atunci... atunci?

Dar afirmarea că revoluția franceză (libertate, *egalitate*, frație) a fost din „revoluțiile cu ideal“, bune, și, alături, afirmarea că revoluțiile „fără ideal“ se cunosc de pe aceea că sint conduse de ideea „egalității“?

D. Motru a atins, cu o inimă prea ușoară, probleme foarte grave și complicate... Un domn „cronicar“ spunea, în trei cuvinte lapidare, că această operă va fi citită cu mult folos, etc... Probabil că nici n'o celise, ori, de-o celise... e același lucru.

* * *

Sofia Nădejde. Părinți și copii.
Edit. „Biroului Universal“, Al. Nițjanu.

În acest roman ultim al cunoscutei scriitoare Sofia Nădejde nu vom găsi problema filosofică-socială din romanul cu acelaș nume al lui Ivan Turghenief, căci generația copiilor nu e întru nimic deosebită ca nivel cultural de cea a părinților și nu ni se prezintă în acel contrast izbitor sufleteș în care ni se prezintă la Turghenief. Nu e nici problema heredității așa cum e pusă de Zola în istoria familiei Rougon-Maquart. Ci, ca și în celelalte două romane: Patemi și Robia Banului, fabulația romanului, povestea acestei familii e un prilej căutat și ales de scriitoare pentru a pune în e-

vidență cu durere plăgile morale de care suferă societatea noastră, problemele îngrijitoare ce se pun, din cauza acestei stări de lucruri, sufletelor conștiente, pentru viitorul neamului nostru.

În primul rînd ne dovedește scriitoarea ce suflet tare și cumpănit trebuie să aibă funcționarul nostru pentru ca să se poată păstra corect și cinstit în mijlocul greutăților și ispitelor de tot felul, cu modesta lui retribuție, într-o societate care e nu numai tolerantă, ci complice a tuturor încercărilor.

Altă problemă interesantă care preocupă pe d-na Nădejde, în toate scrierile sale, e lipsa de îngrijire luminală cu care sînt căutate femeile la naștere, făcîndu-se altele victime, decît odată cu moartea mamei, în copiii rămași în urmă.

Apoi e problema educației copiilor și mai ales a fetelor din clasa funcționarilor. Ce faci cu băiatul? În care școală-l dai, în ce categorie socială îl holăraști să trăiască? Cum poți înlătura plaga funcționarismului? Trimițînd copiii la meșteșug ori plasîndu-i în comerț? Dar cum? Comerțul și meșteșugul sînt în minile străinilor bine pregătiți pentru el din lată în fiu și copiii de Romîni nu pot ține piept în concurență și apoi nici nu sînt primiți.

Ce-i de făcut?..

Dar cu fetele? Să le lași fără carte ca să nu faci din ele niște declassate ca cele despre care vorbește coana Tina, sau să le dai creștere de salon, cum a făcut Serafim cu Magda, pe socoteala că fiind frumoase, cu nițică spoială de pension pot găsi mai lesne mijlocul de traiu, mărișul cu un „hăiat bun“? Dar faci astfel fericirea lor ori le pregătești pentru fericirea căsniciei și creșterea copiilor? Ce e de făcut?..

Și problemele sociale se succed unele după altele: neurastenia lui Georgică,

copilul prea silitor și ambițios, iadul din căsnicia Magdei și a lui Iacobescu, tipuri produse de educația și instrucția noastră modernă, necinstea și sinuciderea lui Ilie, ofițerul cu fire slabă ce nu se poate împotrivi ispitelor și cărui i-a lipsit și controlul serios la regiment spre a-l ținea în frîu. Pretulindeni reese foarte lămurit dezordinea socială în care trăim, uscăciunea sufletească, lipsa de ideal și inconștiența cu care ne lăsăm tiriți de azi pe mine fără a lua nici o măsură de îndreptare, fără a face o efortare serioasă și trainică pentru a ne ridica și a apuca altă cale.

E în această ultimă scriere a d-nei Nădejde acelaș interes pasionat pentru chestiile sociale, acelaș dor de a căuta pricina reală a relelor de care suferim ca în toate operele sale, aceeași preocupare adîncă în cercetarea problemelor, dar soluțiile nu se mai desemnează nicăiri, ca altă dată, cu încredere și entuziasm. Auloarea ezilă acum plină de indoială, descurajarea plutește și apasă dureroasă pretulindeni. Frumoasele avînturi de odinioară par niște flori vestejite de o năprasnică vijelie sufletească. Urmărești și aci ca și în celelalte romane, cu interes, discuția atitor probleme puse de o minte ageră ce le-a frămîntat multă vreme, le-a cercetat și le-a analizat cu de amănuntul, dar nu mai simți bine făcătoarea încredere în viață și într'un viitor mai bun, de odinioară, lumina sufletului senin doritor de bine și de fericire pentru toți. De altminteri, aceleași calități ca și în celelalte scrieri: aceeași cunoștință a vieții, aceeași bogată înțelepciune împrăștiată cu dărnicie în proverbele și zicătorile sămănate pretulindeni, aceeași dorință de a ne sili să reflectăm asupra noastră înșine și asupra celor din jurul nostru, acelaș interes cu care urmărim pînă la sfîrșit romanul destul de voluminos al d-nei Nădejde.

Bine înțeles, cu neajunsurile ce iz-

vorăse din inșeși aceste calități. Realitatea vieții, chipurile morale și materiale ale eroilor, se șterg, se estompează ușor ca niște umbre, ca niște semne ale cugetării acesteia active și pline de viociune. Problemele sufletești sînt prea numeroase, se pun repede unele după altele, se discută de autor prin gura personajilor, dar nu se rasfrîng în conflicte reale, în suflète vii. În dialoguri toți vorbesc pe un ton, cu aceleași mlădieri de voce ca într'o piesă în care personajile sînt jucate de acelaș actor. Și cum am vrea să știm ce se petrece în sufletul Zoei, fetița mai mare sacrificată fericirii celorlalți, sau în sufletul lui Georgică copilul închis în el însuși, în care incolțește revolta și dorința de a face mai bine de eit cei din jurul său !. Așa însă cum e alcătuit romanul, lucrul era cu neputință, timpul e prea întins și prea multe sînt chestiunile ce se ridică în sufletul scriitoarei și deci al cititorului. Preocupările morale precumpănesc asupra psihologiei individului și asupra preocupărilor de artă; limba bogată și corectă desprețuește pretutindeni zurgăvirea realului prin imagini, concretizarea materialităților vieții și urmărește cu credință firul ideilor bogate ce caută a-și face loc la lumină în opera d-nei Nădejde.

I. S.

* * *

A. D. Xenopol, *Evoluția în Istorie*, 7 pp.; *Neconștiutul în Istorie*, 23 pp. Extrase din Analele Academiei Romîne, București, 1907.

De cînd d. Xenopol nu mai face istorie își dă părerea asupra unor chestiuni de filosofie a Istoriei. În primul din aceste memorii academice autorul ocupîndu-se cu evoluția în Istorie, grupează năzuințele vieții omenști pe temelul cărora se poate mișca evoluția, în două grupe: „a) Grupa a-

ceiora care aduc îndeplinirea nevoilor existenței în privința cunoștinții adevarurilor practice și teoretice, care mulțămesc trebuința de a ști și care desfătează prin frumos; b) silința pusă pentru a face ca aceste bunuri să fie împărțite, în chipul cel mai drept, între cei ce le produc”.—

Puterea evoluției face astfel să propășiască omenirea armonios pe toate căile. D. Xenopol atînge problema distribuirii bogățiilor și părerea domniei sale este că împărțirea trebuie să fie proporțională (aici ne aduce la cunoștința că sînt oameni harnici, inteligenți, leneși, etc.).

Față de sğuduitoarele frămîntări ale societății moderne pentru realizarea dreptului, d. Xenopol crede că „civilizația nu este în pericol”.

În al doilea memoriu, după ce autorul cercetează înrîurirea neconștiutului asupra vieții individuale și sociale, trece apoi și la rolul neconștiutului în Istorie. D. Xenopol caută să arăte care din puterile care condiționează dezvoltarea istorică sînt izvoare ale neconștiutului. După d. Xenopol înrîurirea rasei, a climatei, a caracterului național sînt neconștiute; așezarea geografică poate fi supusă intrucitva înrîuririi conștiinții. Examinează mai pe larg puterea evoluției și împlinirea în Istorie. Puterea evoluției nu devine conștiută decît „post factum” și ei nu i se poate opune decît o împotrîvire efemeră; de aici însă d. Xenopol nu socotește că trebuie să admitem ca principiu de purtare „fatalismul Răsăritenilor” ci, „neștiind cum vor merge lucrurile, omul trebuie totdeauna să lucreze așa cum crede el și spre propășire”.

Din „lupta declarată” a d-lui Xenopol împotriva neologismelor sînt de menționat următoarele: „fără ca reflexia să ia o parte lucrătoare”, „înlînsa încăpătură a evoluției”, „asămăluim”, „asămăluite”, „învălmășarea”.

*

Nicolae Dobrescu, *Contribuții la Istoria Bisericii Romine în secolul XV-lea*. (Publicat întâi în „Convorbiri Literare“), 42 pp. București, Carol Göbl, 1907, Prețul 1 leu.

În acest capitol de istorie bisericască d. Dobrescu se ocupă cu *Mitropolia Moldovei* de pe vremea lui Alexandru cel Bun, a urmașilor săi, a lui Ștefan cel Mare și până la 1571, data morții Mitropolitului Gheorghe, succesorul lui Teoctist I. În partea introductivă (până la pg. 10) autorul dă sub o formă mai concentrată cele ce spusesse altă dată (v. Intemeierea Mitropoliilor și a celor dintai mănăstiri din țară, Tipografia Cartilor Bisericești, Buc. 1906, p. 101 și urm.) asupra aplanării conflictului bisericesc ivit între Patriarhia de Constantinopol și Moldova, la sfârșitul secolului al XIV-lea, recunoașterea de către Patriarhie a Mitropolitului Iosif și începutul de organizare bisericască cu reședința mitropolitană la Suceava, pe timpul lui Alexandru cel Bun. Dintre urmașii Mitropolitului Iosif, necunoscuți cronicilor și actelor interne, Macarie întâmpină dificultăți la recunoașterea ca Mitropolit de către Patriarhie, iar Grigore și Damian, datorită legăturilor bisericesti cu Constantinopolul, care în fața primejdiei turcești căuta mîntuirea în unirea cu biserica Romei, și sub înniruirea relațiilor dintre Moldova și Polonia catolică,—au primit unirea cu biserica Romei (Sinodul de la Florența), pe care, cu drept cuvînt, autorul o socoate ca o acțiune personală a celui ce o făcea, care „nu poate angaja țara întreagă”. Teoctist I primește sfințirea de la Ohrida, e Mitropolitul de sprîjin al lui Ștefan cel Mare, pe vremea lui s'a început la mănăstirea Putna scrierea în slavonește a cronicii Țării Moldovei.—D. N. Dobrescu este specialist în Istoria Bisericii Romine, are și cate-

dra acestei specialități la facultatea de teologie, și de aceea cred că nu va lăsa acest capitol izolat ci, în curînd va fi urmat de altele, căci deși producția istorică este mare, lucrări în definitivă siguranță științifică sînt puține.

T. D.

* * *

M. P. Ciucă, *Despre acțiunea ipotermizării asupra unor infecțiuni experimentale*.—Teză de doctorat. Facultatea de Medicină. București, 1907.

Fiziologia generală ne spune că ființele viețuitoare sînt sensibile la variațiuni de temperatură. Fiecare organism își are anumite limite de temperatură, între care el poate exista ca ființă vie. De îndată ce a aceste limite sînt trecute, substanța vie este distrusă. Dar chiar și în scara termometrică cuprinsă între limitele compatibile cu viața, se pot deosebi regiuni în care organismul se comportă în mod diferit. Așa, pentru organismul omului, temperatura cea mai potrivită, la care toate organele funcționează în modul cel mai perfect, este 37°. Acest grad de temperatură se numește *optimum*. Dacă căldura corpului se ridică de pildă la 40°, organismul se găsește într'o stare anormală. Nutrițiunea și funcționarea elementelor anatomice nu se mai îndeplinesc în mod normal și organismul întreg suferă. Tot așa se 'ntîmplă și în cazul cînd temperatura corpului scade la 30° sau 28°. Organismul nu moare, dar mersul normal al funcționării lui este deranjat. Dacă temperatura întrece și aceste limite (vorbind de animale cu sînge cald), animalul poate muri.

Temperatura cea mai joasă compatibilă cu viața se numește *minimum*, iar cea mai înaltă, *maximum*. Anbele variază cu specia considerată. Toate ființele viețuitoare, fie unicelulare, fie pluricelulare sînt supuse acestei legi.

Se știe pe de altă parte că'n organismul nostru, precum și al tuturor animalelor, există niște celule, numite leucocite (globule albe din sânge) care sînt apărătorii organismului contra microbilor. Aceste leucocite, ca orice celulă vie, au și ele un grad anumit de temperatură, la care își pot îndeplini cu toată vigoarea funcțiunea lor de luptători. Pentru cele din corpul omului, temperatura optimă e de 37°. Dacă această temperatură scade sub 37° sau se urcă peste acest grad, leucocitele sufăr, soldații se'bolnăvesc și nu mai pot ținea piept dușmanului. Așa se explică îmbolnăvirea prin răceală.

„Dar se mai știe că sînt unele aceste animale refractare la anumite boale. Așa, de pildă, găina nu se poate îmbolnăvi de boula numită *cărbune*, șoarecele și broasca nu se'bolnăvesc de tetanos etc.

În limbajul științific se zice că aceste animale sînt *imune* față de boalele enunțate. Ele au o imunitate naturală. În timpul din urmă savanții au căutat să afle cauza ce dă acestor animale proprietatea imunității.

Discuțiunile au fost numeroase, dar așa zisa teorie *celulară* a imunității se pare că a lăsat cu totul în umbră pe adversara sa, teoria *humorală*. Lucrarea d-lui Ciucă, făcută în laboratorul profesorului I. Cantacuzino, este o confirmare a teoriei celulare. D-sa găsește că șoarecii pot să se'bolnăvească de tetanos dacă organismul lor întreg este răcit timp de o oră (nu se spune temperatura ce o avea organismul în momentul răcirii) la gheață. De asemenea a văzut că cobaiul, animal ce în stare normală nu primește înferțiunea cu streptococul uman, poate fi infectat cu acest microb dacă organismul său este răcit la 29°. Examenul istologic a arătat d-lui Ciucă o alterație a leucocitelor acestor animale în cazul răcirii.

Aceste fapte vin în sprijinul teoriei celulare a imunității, care pretinde că imunitatea naturală e datorită unei puteri de distrucțiune, foarte energice, ce o au leucocitele animalului imun față de microbii specifici ai boalei la care el este refractar. Cînd animalele sînt răcite, leucocitele sufăr și ele și nu mai pot distruge microbii intrați în organism.

D. C.

Dumitru N. Comșa, *Citeva mijloace economice pentru îmbunătățirea soartei țaranului*. București 1907, Tipografia ziarului „Curierul judiciar”, 44 pag.—Prețul 1 leu.

Autorul își dă bine samă de complexitatea „problemei” țărănești, dar se ocupă numai de una din laturile ei, propunînd soluțiuni pentru îndestularea nevoilor economice ale țărănimii. D-sa dovedește că una din trebuințele arzătoare, cele mai legitime, ale ruralilor, este dobîndirea de pămînt și, fiindcă nu-l mulțumește nici una din instituțiunile propuse până acum pentru atingerea aceluși scop, expune un sistem propriu, anume: crearea unei bănci agrare sau case rurale, independente de Stat, cu un capital de 30 milioane, la a cărui formare să contribuie însă și Statul cu o treime. Până aici nimic deosebit. Partea originală a acestei construcțiuni stă însă în aceia că banca va trebui să cultive fiecare din moșiile sale ea singură, cu ajutorul țaranilor de pe moște, îndrumați aceștia de administratori anume pregăliți, de inspectori luminați și de un consiliu agricol funcționînd pe lingă bancă. — Țaranul învîlt să lucreze pe moșie, va deveni un asociat al băncii, care, lăstîndu-i în fiecare an producțiunea necesară existenței, va vinde restul și va trece la partida muncitorului partea din prețul recoltei ce i s-ar cuveni pentru zilele lucrute. Acest mod de exploatare

și comptabilitate va urma până când muncitorul își va amortiza lotul de pământ dat spre cultivare, ueltele etc., rămânând atunci proprietar individual al lor și părtaș numai la proprietatea mașinilor mari.—Autorul socotește că sistemul acesta, pe lângă avantajul de a face o selecțiune între acei care au să devie proprietari, mai are și folosul de a deprinde pe muncitori cu o cultură înaintată, cu spiritul de asociație, etc., și de aceea d-sa nu se lasă intimidat de criticile acelor care îi taxează sistemul cînd drept reacționar, cînd drept socialist. — Mai departe, d. Comșa face diverse propuneri pentru înlesnirea obștiilor țărănești de a lua moșii în arendă, pentru ieftinirea creditului țărănesc, pentru procurarea de semințe alese și mașini perfecționale, pentru o desfacere avantajoasă a produselor micilor cultivatori, pentru modificarea legii tocmelilor agricole, care vor deveni obligatorii, etc. etc.

Merită mai ales o deosebită atenție unele acele mijloace de îmbunătățire, pe care i le sugerează autorului experiența profesiei sale de avocat. Amintim aici numai măsurile acele menite să restabilească posesiunea acelor care au fost improprietăriți la 1864 ori mai în urmă. Cine nu știe, într'adevăr, în ce nesiguranță se află astăzi acea posesiune! Motivele de holare aproape nu se mai cunosc, iar din această cauză încălcările și procesele ce urmează nu mai pot lua sfîrșit, dezesperînd administrația și instanțele judecătorești.—Lucrarea d-lui Comșa merită cu drept cuvînt să

fie distinsă din numărul de publicațiuni similare ce inundează de cîțva timp România.

*

Ministerul Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor, România 1866—1906. București, 1907, Atelierile grafice Socec & Co.—XIV+464 pagini.

Iarăși o lucrare, oficială, menită să constate și să sărbătorească progresele țării în ultimele patru decenii. „Progresele rezezi realizate în cei 40 ani de domnie a M. S. Regelui Carol I—zice d. I. N. Lahovary în Introducerea sa, dataată din Ianuar 1907—ne îndreptățește să afirmăm că poporul român poate să privească viitorul cu încredere și că-i este rezervată o soartă strălucită...” Aceasta urma să se dovedească în cele patru capitole: Țara, Poporul, Organizația și Administrația, Economia Națională. Și de aceea, poate, pe cînd ultimul capitol cuprinde cea mai mare parte a lucrării (224 pg.), sănătatea publică, de pildă, este tratată numai în mod cu totul sumar, ca un paragraf al Administrației, trecîndu-se cu inimă ușoară asupra realităților mizerabile. Incolo, lucrarea se razemă pe datele statistice oficiale și pe cercetările cele mai nouă ale specialiștilor noștri, consultați de d. profesor I. Popa-Burcă, caruia i s'a incredințat întocmirea operei.—O hartă a țării și numeroase ilustrațiuni, reușite, între care predomină instalațiunile monumentale ale serviciilor publice din București, sporesc interesul acestor publicațiuni.

G. K.